

Вікторія Добровольська,

доцент Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
канд. наук із соціальних комунікацій

Теоретико-методологічні засади дослідження комунікаційного середовища документознавства

У статті обґрунтовуються можливості комплексного вивчення комунікаційного середовища документознавства на основі використання можливостей системного, структурного і функціонального підходів.

К л ю ч о в і с л о в а: соціальні комунікації, комунікаційне середовище, документознавство, системний підхід, функціональний підхід, структурний підхід, інформаційна інфраструктура документознавства.

In the Paper grounds facility of comprehensive training of the communicative field of document science on the basis of cognitive capabilities applying of system, structural and functional approaches.

K e y w o r d s: social skills, communicative field, document science, system principle, functional approach, structured approach, informational infrastructure of document science.

Серед низки наукових проблем, що активно досліджуються в сучасному документознавстві, помітне місце займає вивчення системи соціальних комунікацій, що зумовлено посиленням її впливу на всі сфери суспільного життя.

Аналізу якісно нової системи комунікацій, що ґрунтується на можливостях інтернет-технологій, приділяється увага в публікаціях Л. Я. Філіпової [26–28], А. М. Шелестової [31], Ю. П. Якимюк [32], О. А. Кравцової [7], А. Т. Матвієнка [14] та ін.

Велике значення для розуміння суті порушених питань мають також праці Г. В. Боряка [1] і Л. А. Дубровіної [4–5], в яких розглянуті основоположні проблеми інформатизації архівної справи. Надійну основу аналізу комунікаційного середовища становлять напрацювання дослідників у царині теорії соціальних комунікацій В. О. Ільганаєвої [6], В. В. Різуна [19], А. В. Соколова [23].

Соціальні комунікації розглядаються цими вченими як сукупність процесів і структур, що забезпечу-

ють цілеспрямований обіг соціальної інформації та знань у суспільстві. Це така «система суспільної взаємодії, – пише В. В. Різун, – яка включає визначені шляхи, способи, засоби, принципи встановлення контактів на основі професійної технологічної діяльності, що спрямована на розроблення, упровадження, організацію, удосконалення, модернізацію відносин у суспільстві, які складаються між різними соціальними інститутами... Ці комунікації є маркованими, бо передбачають взаємодію з соціально-визначеними групами людей» [19].

Важливою складовою системи соціальних комунікацій є документальні комунікації. Останні дедалі більше привертають увагу документознавців. Фахівцями активно вивчаються витoki цієї підсистеми комунікацій. Зокрема, Є. О. Плешкевич [15; 17] і С. Г. Кулешов [9] ґрунтовно аналізують поняття «протодокумент» і «протокомунікації».

Є. О. Плешкевич дотримується думки, що документ – це об'єкт, який виникає лише в рамках певної системи. Виходячи із запропонованої гіпотези, весь комунікаційний ланцюг він ділить на три етапи: протодокументний, документний і постдокументний.

На думку Є. О. Плешкевича, протодокументні комунікації [17] характеризуються відсутністю інформаційно-документаційної системи, що говорить лише про прямі комунікаційні контакти, тобто автор і адресат перебувають у безпосередньому контакті або як носій інформації використовується об'єкт, про який повідомляється.

У документній комунікації з'являється система, в рамках якої відбувається генерація сигналу, що має форму документа.

Сьогодні відбувається трансформація документної системи в постдокументну. Система у своєму розвитку досягла досить високого рівня централізації, вона може виконувати покладені на неї функції, не матеріалізуючи сигнали в собі, обмежуючись матеріалізацією системної підзвітної інформації.

Постдокументна форма комунікації – це абстрактна форма сигналів, що виникають у спеціалізованих інформаційних системах.

С. Г. Кулешов подає схему розвитку комунікацій у такому вигляді: усні комунікації – усні комунікації + протодокументальні комунікації – усні комунікації + протодокументальні комунікації + документальні комунікації [9]. Він наголошує, що старі форми комунікації з появою нових не відмирають, а зберігаються в сфері людських відносин. З цією позицією солідаризується Є. О. Плешкевич, який обґрунтовує відмінність документних комунікацій від протодокументних. Документні комунікації, на його думку,

розглядаються як системні – на відміну від протодокументних, що ставить питання про системну і позасистемну комунікацію [16; 17].

Н. М. Кушнарєнко розглядає документні комунікації як підсистему соціальної комунікації, в якій основним засобом спілкування виступає документ – матеріальний об'єкт, на якому зафіксована інформація, що дає змогу зберігати, а також передавати її в часі й просторі разом з матеріальним носієм. Дослідниця виокремлює три основних елементи: комунікант, комунікат і реципієнт. Вона запропонувала модель документної комунікації у процесі якої відбувається кодування та декодування інформації, зафіксованої в документі [12].

М. С. Слободяник тлумачить теорію документальних комунікацій як складник сучасного документознавства. Він окреслює коло основних проблем, що мають досліджуватись у цьому напрямі. Серед них – «обґрунтування сутності, змісту, структури, функцій і основних напрямів трансформації системи документальних комунікацій; дослідження категоріально-понятійного апарата дисципліни; класифікація і комплексний аналіз документальних комунікацій; визначення спільних і специфічних ознак і властивостей друкованих і неопублікованих каналів документальних комунікацій; комплексне дослідження комунікаційного процесу і побудова та реалізація його моделей; дослідження основних процесів документальних комунікацій і обґрунтування спільного та особливого в їхній реалізації в бібліотеках, архівах, органах НТІ тощо [20, с. 127].

Г. М. Швецова-Водка вважає документальні комунікації об'єктом документології [30].

Таким чином, в українському документознавстві сформоване належне підґрунтя для плідного дослідження комунікаційного середовища документознавства.

Метою статті є розкриття пізнавальних можливостей загальнонаукових підходів до комплексного вивчення комунікаційного середовища документознавства.

Під комунікаційним середовищем В. О. Ільганаєва розуміє «...сукупність умов матеріально-речових, субстанційно-змістових, технологічних, організаційних, в яких здійснюється комунікаційна взаємодія і здійснюється комунікаційний процес» [24, с. 1]. Це визначення конкретизується М. В. Вилегжаниною, яка відзначає, що комунікаційне середовище дає змогу «...соціальним групам і структурам здійснювати передачу та обмін інформацією в комунікаційній взаємодії у просторі і часі» [2, с. 1].

На думку Т. В. Добко, «...сучасне комунікаційне середовище включає: інформаційні ресурси,

інструментарії оброблення інформації і засоби комунікації» [3, с. 1].

Отже, як бачимо, комунікаційне середовище – це складна динамічна система, яка здійснює кумуляцію і розповсюдження документознавчого знання. Вона складається з двох основних складових – інфраструктурної і змістової.

В інфраструктурній складовій чільне місце займають інституції, що реалізують комунікаційні процеси (бібліотеки, архіви, інтернет-структури); технічні засоби і канали комунікацій, що забезпечують реалізацію комунікаційного процесу. Змістова складова включає, насамперед, документознавчу інформацію і документознавчі знання, які є базовими для ефективного функціонування сучасного і перспективного комунікаційного середовища.

На нашу думку, комунікаційне середовище документознавства це складна система, яка забезпечує обмін документознавчою інформацією у вертикальному і горизонтальному зрізах, а також одержання фахівцями інформації з інших галузей і поширення документознавчих знань в інших сферах.

Комунікаційне середовище має власні функції та інфраструктуру, яка визначається сучасними і перспективними можливостями інформаційних технологій.

Складність і багатоаспектність комунікаційного середовища зумовлює необхідність розроблення теоретико-методологічних засад його дослідження.

Підґрунтя вивчення комунікаційного середовища документознавства на етапі освоєння інформаційних технологій у функціональному зрізі як складової частини системи соціальних комунікацій підготовлене тривалою історією розвитку документознавчої думки та суміжних наук. Насамперед, результативність дослідження комунікаційного середовища документознавства можуть забезпечити два загальнонаукові підходи – аналітико-сумативний і системний.

Сутність аналітико-сумативного підходу полягає в аналізі та розкритті функціонування комунікаційного середовища загалом або окремих його складників. Цей підхід уможливує поглиблене вивчення та порівняння стану окремих напрямів розвитку комунікаційного середовища. У межах аналітико-сумативного підходу можна здійснювати локальні наукові розвідки, спрямовані на визначення специфіки окремих секторів комунікаційного середовища документознавства та удосконалення технологічних процесів, що забезпечують його функціонування.

Разом з тим, аналітико-сумативний підхід не дає змоги досягнути всю складність комунікаційного середовища документознавства. Тому тут постає необхідність формування іншої парадигми, що

ґрунтується на евристичних можливостях системного підходу.

Можливості системного підходу в документознавстві та суміжних науках розкриваються у працях Є. О. Плешкевича [16], М. С. Слободяника [21], Ю. М. Столярова [25].

При системному підході до вивчення комунікаційного середовища документознавства умовно можна виокремити чотири напрями. Перший передбачає вивчення з системних позицій окремих елементів комунікаційного середовища, що мають спільні властивості та функції. Другий орієнтований на обґрунтування доцільності вивчення комунікаційного середовища документознавства як системи та виокремлення основних його елементів. Цей напрям характеризується визначенням структури системи та характеру зв'язків між її елементами. Його реалізовано у докторських дисертаціях і монографіях Ю. М. Столярова [25] і М. С. Слободяника [21]. Ю. М. Столяров, зокрема, визначив і теоретично обґрунтував родові елементи структури бібліотеки, вивчив бінарні зв'язки між ними, що дало змогу вченому проаналізувати сутність бібліотеки, здійснити її цілісне теоретичне відображення як складної системи [25]. Однак, у документознавстві їх можливості обмежує орієнтація фахівців на вивчення структури комунікаційного середовища документознавства в статті. Саме тому постає необхідність використання інших підходів, згідно з якими комунікаційне середовище документознавства має вивчатися у функціональному зрізі як система, що взаємодіє з зовнішнім середовищем. Саме такий напрям, на нашу думку, дає змогу більш повно досліджувати еволюцію комунікаційного середовища документознавства.

Комунікаційне середовище документознавства як система, що розвивається, постійно стикається з різноплановими суперечностями. Зокрема, існує невідповідність між стрімким зростанням професійного знання, зафіксованого у документній формі, і обмеженими можливостями користувачів для його пошуку та освоєння. Цей процес «конфронтації» документованих знань та їх потенційних користувачів визначає тенденції розвитку комунікаційного середовища документознавства, що у перспективі має забезпечити їхній синтез. Саме з цим пов'язані суперечності між монодисциплінарністю досліджень, характерних для документознавства в минулому, і швидкозростаючою в наш час тенденцією до їх співпраці з іншими науками. Ширший підхід до аналізу проблеми дає змогу визначити суперечності між диференціацією та інтеграцією комунікаційного середовища документознавства як загальними тенденціями його розвитку.

Суттєвими є суперечності між загальнонауковими та спеціальними документознавчими знаннями, які мають об'єднуватись при дослідженні комунікаційного середовища документознавства. Кожна з цих суперечностей по-своєму важлива, дає змогу розглядати комунікаційне середовище документознавства в певному зрізі, розуміти суттєві аспекти його функціонування. Звичайно, їх перелік не є повним, адже вичерпати його практично неможливо, що пояснюється невичерпністю властивостей і відносин, котрі виникають у комунікаційному середовищі документознавства.

Структурний підхід активно використовується великою групою вчених, які розглядають структуру сучасного документознавства, зокрема С. Г. Кулешовим [8], Н. М. Кушнарєнко [10; 11], М. С. Ларьковим [13], М. С. Слободяником [20], Г. М. Швецовою-Водкою [29]. Згадані дослідники використовують і функціональний підхід, зокрема, можливості функціонального аналізу документознавства. Сповна можливості функціонального підходу розкриті у монографіях Є. О. Плешкевича [18] і М. С. Слободяника [21].

На нашу думку, методологічні основи вивчення комунікаційного середовища документознавства варто розробляти на базі загальнонаукових категорій, до яких фахівці відносять такі фундаментальні поняття, як «система», «структура», «функція» тощо. Саме на їх основі є можливість сформувати відповідні загальнонаукові підходи – системний, структурний, функціональний тощо, які мають працювати в якості методологічної основи документознавчих досліджень. Розглянемо можливості цих підходів для розроблення методології дослідження комунікаційного середовища документознавства.

Почнемо з системного підходу. Цілком очевидно, що комунікаційне середовище документознавства має досліджуватись як система, виходячи з сутнісних рис, що становлять зміст цього поняття. Серед завдань, що вирішуються за допомогою згаданого підходу, головним є визначення типу системи. За типологічними ознаками, комунікаційне середовище документознавства належить до великих систем та характеризується великою кількістю елементів і підсистем, завдань і функцій, вирізняється складністю поведінки внаслідок взаємодії численних його елементів.

Комунікаційне середовище документознавства має такі ознаки: багаторівневність, самоорганізація, багатощільність, поліфункціональність тощо. Найхарактернішою системною рисою комунікаційного середовища документознавства є те, що воно виступає як цілісний об'єкт, об'єднаний внутрішньою метою,

прагненням до принципового збереження й функціонування, саме як органічна цілісність. Природно, що рівень організації комунікаційного середовища документознавства повністю не збігається з відповідним рівнем окремих підсистем та елементів. Більше того, між ними можуть виникати і суперечності. Справа в тому, що властивості системи не зводяться до суми властивостей її елементів. Отже, локальні цілі й завдання всіх підсистем та елементів комунікаційного середовища документознавства повинні підпорядковуватися меті, загальним інтересам системи в цілому. Комунікаційне середовище документознавства з його елементами можна вважати якісно новим утворенням, яке набуває принципово нових властивостей, котрі відсутні в окремих його частинах. Але така система може виникнути лише внаслідок взаємодії її відносно самостійних елементів. Рівень такої самостійності залежить від природи комунікаційного середовища документознавства і від конкретного аспекту його вивчення. Отже, системний підхід до комунікаційного середовища документознавства ґрунтується на діалектиці цілого й частини та дає змогу їх конкретизувати, розвивати, зважаючи на специфіку функціонування об'єкта, що досліджується в системі соціальних комунікацій.

Саме цим зумовлена складність дослідження властивостей комунікаційного середовища документознавства та необхідність вирішення цього завдання шляхом поєднання пізнавальних можливостей різних загальнонаукових підходів. Зокрема, системний підхід за своєю природою передбачає аналіз комунікаційного середовища документознавства з позицій структурного підходу. Структуру слід розглядати як базову частину системи, порядок оформлення в єдину систему взаємопов'язаних її елементів. Тому ґрунтовне дослідження комунікаційного середовища документознавства неможливе без поглибленого аналізу його структури, та з'ясування порядку оформлення його елементів у систему. На пізнавальних можливостях системно-структурного підходу акцентує увагу Ю. М. Столяров [25]. Структурний підхід дає змогу розкрити внутрішні зв'язки усіх структурних рівнів комунікаційного середовища документознавства, тобто його внутрішню організацію.

Слід відзначити, що комунікаційне середовище документознавства складається з різнопланових структур, сформованих за різними ознаками. Це зумовлює необхідність різностороннього аналізу, спрямованого на розкриття взаємозв'язків, відносин між окремими його частинами.

У комунікаційному середовищі документознавства структура перебуває в динаміці та розвитку, що

спричинені як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Це з часом призводить до зміни взаємодії елементів усіх структурних утворень. За таких умов є можливість привести її (структуру) у відповідність з поточними і перспективними напрямками розвитку комунікаційного середовища документознавства.

Структурний підхід за своїми пізнавальними можливостями є логічним доповненням системного. Хоча сам він органічно пов'язаний з функціональним. Зв'язок між цими підходами зумовлений їхнім співвідносним характером. Адже будь-яка структура є не самоціллю, а умовою і засобом реалізації певних функцій. Послідовне використання функціонального підходу дає змогу розглядати взаємодію, взаємовплив комунікаційного середовища документознавства й системи управління організацією як характеристики відносин між системою та зовнішнім середовищем. Функціональність – одна з сутнісних сторін організації комунікаційного середовища документознавства як соціальної системи. Серед основних принципів функціонального підходу М. С. Слободяник виділяє: функціональний взаємозв'язок, зворотні дії, нейтралізацію дисфункцій, оптимізацію функцій, активізацію основних і позитивних функцій; актуалізацію функцій [21]. Саме на цих принципах і може ґрунтуватися вивчення комунікаційного середовища в зовнішньому середовищі і взаємодії зі спорідненими напрямками розвитку документознавства.

Функціональний підхід при дослідженні комунікаційного середовища документознавства дає змогу аналізувати його одночасно у двох взаємопов'язаних аспектах – як комунікаційне середовище документознавства функціонально справляє вплив на систему управління організацією і навпаки.

Поняття «функції» є вихідним для розуміння сутності цього підходу до пізнання комунікаційного середовища документознавства. Це необхідна умова для представлення комунікаційного середовища документознавства як комплексу функцій, котрі репрезентують його діяльність. Основними взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими складовими цього підходу є функціональний аналіз і синтез. При функціональному аналізі здійснюється своєрідний процес трансформації комунікаційного середовища документознавства в його абстрактну форму, представлену у вигляді комплексу функцій. Мета функціонального синтезу – розробити систему, здатну забезпечити максимально ефективну реалізацію виділених та упорядкованих функцій комунікаційного середовища документознавства.

Функціональний підхід дає змогу не обмежуватися дослідженням функцій комунікаційного сере-

довища документознавства, а й передбачати їх подальший розвиток.

При аналізі комунікаційного середовища документознавства фахівцям необхідно використовувати і можливості комунікаційного підходу.

В. В. Різун вважає, що вивчення соціальних комунікацій (явищ, процесів, функцій) має здійснюватися на основі соціально-комунікаційного підходу. «Суть цього нового для науки підходу є фіксація, моніторинг, опис, аналіз та інтерпретація даних... з точки зору того, чи здійснив об'єкт дослідження на соціум той вплив, який технологічно закладався, і як соціум відреагував на об'єкт впливу» [19]. Відповідно до заявленої теми соціально-комунікаційні аспекти полягають, насамперед, у вивченні впливу комунікаційного середовища на функціонування і розвиток документознавства. Активізація вивчення системи соціальних комунікацій створила передумови для формування комунікаційного підходу. Його суть полягає в тому, що при дослідженні будь-якого об'єкта, процесу чи явища у природі чи суспільстві, у першу чергу, вивчаються найбільш характерні для них комунікаційні аспекти, що визначають їхній стан і розвиток. Застосування фахівцями комунікаційного підходу значною мірою сприяло розвитку теорії соціальних комунікацій. «Фундаментальними аспектами цієї теорії є обґрунтування комунікаційної природи соціальної реальності, визначення механізму комунікаційних зв'язків; комунікаційної взаємодії в різних комунікаційних системах, структурах і процесах; з'ясування сутності комунікаційної взаємодії...» тощо [22, с. 234].

У межах цілісної теорії обґрунтовується взаємодія трьох базових складових соціальних комунікацій: соціальні структури, комунікаційні системи та засоби комунікацій [22; 24].

Взаємодія комунікаційного і системного підходу дає змогу вивчати комунікаційне середовище документознавства як складну комунікаційно орієнтовану систему. Поєднання можливостей комунікаційного і структурного підходів уможливило вивчення комунікаційної спрямованості структурних елементів комунікаційного середовища документознавства. Інтеграція комунікаційного і функціонального підходів спрямована на вивчення впливу зовнішнього середовища на комунікаційні процеси в середовищі документознавства.

Список використаних джерел

1. Боряк Г. Проблеми подальшого реформування документної інформаційної сфери / Г. Боряк // Архіви України. – К., 2005. – № 1–3 (256). – С. 9–31.

2. *Вилегжаніна М. В.* Нормативно-правові акти в комунікаційному середовищі сучасної України: автореф. дис. ... канд. наук із соціал. комунікацій : 27.00.02 / М. В. Вилегжаніна; НАКККіМ. – К., 2011. – 18 с.
3. *Добко Т. В.* Довідково-бібліографічна діяльність бібліотек НАН України: трансформація змісту, форми і методів під впливом зміни інформаційно-комунікаційного середовища: автореф. дис. ... док. наук із соціал. комунікацій : 27.00.03 / Т. В. Добко; НБУВ. – К., 2013. – 33 с.
4. *Дубровіна Л. А.* Методологічні засади історичних досліджень в бібліотекознавстві та документознавстві: базові принципи і поняття / Л. А. Дубровіна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 1. – С. 22–29.
5. *Дубровіна Л. А.* Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи в Україні / Л. А. Дубровіна // Студії з архів. справи та документознавства. – К., 1998. – № 3. – С. 6–17.
6. *Ильганаева В. А.* Гармонизация культурной среды в условиях информатизации общества / В. А. Ильганаева. – Х., 1999. – 34 с.
7. *Кравцова О. А.* Архівний портал ЮНЕСКО: засади створення, структура, інформаційний ресурс : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.02 / О. А. Кравцова ; Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К., 2009. – 19 с.
8. *Кулешов С. Г.* Документальні джерела наукової інформації : поняття, історія типологічної схеми / С. Г. Кулешов. – К. : УкрІНТЕІ, 1995. – 190 с.
9. *Кулешов С. Г.* Некоторые размышления по поводу статьи Е. А. Плешкевича «Становление и развитие протодокументных коммуникаций» / С. Г. Кулешов // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 3. – С. 65–71.
10. *Кушнарченко Н. М.* Загальнонаукові методи документологічних досліджень / Н. М. Кушнарченко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 3. – С. 72–80.
11. *Кушнарченко Н. М.* Методологічні засади книгознавчих, бібліотекознавчих і бібліографознавчих досліджень / Н. М. Кушнарченко // Вісн. ХДАК. – Х., 2004. – Вип. 15. – С. 84–94.
12. *Кушнарченко Н. Н.* Документоведение : учеб. для студ. вузов культуры / Н. Н. Кушнарченко. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Знання, 2000. – 460 с. – (Серия «Высшее образование XXI века»).
13. *Ларьков Н. С.* Документоведение : учеб. пособие / Н. С. Ларьков. – М. : АСТ, 2006. – 428 с.
14. *Матвієнко А. Т.* Документально-інформаційне забезпечення туристичної галузі в Україні : соціально-комунікаційний аспект : автореф. дис. ... канд. наук із соціал. комунікацій : 27.00.02 / А. Т. Матвієнко; Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К., 2012. – 15 с.
15. *Плешкевич Е. А.* Бездокументарный документ: начало нового этапа в развитии коммуникаций / Е. А. Плешкевич // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 1. – С. 46–49.
16. *Плешкевич Е. А.* Основы общей теории документа : монография / Е. А. Плешкевич. – Саратов : Науч. книга, 2005. – 244 с.
17. *Плешкевич Е. А.* Протодокументные формы коммуникаций: тенденции развития / Е. А. Плешкевич // Библиотековедение. – 2007. – № 6. – С. 46–52.
18. *Плешкевич Е. А.* Эволюция теоретических представлений о документе / Е. А. Плешкевич. – М. : Пашков дом, 2011 – 96 с.
19. *Різун В. В.* Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій [Електронний ресурс] / В. В. Різун // Інститут журналістики : [сайт] – К., 2011. – Режим доступу : http://journalib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf – Назва з екрана.
20. *Слободяник М. С.* Бібліотека. Документ. Комунікації : вибрані праці / М. С. Слободяник. – К. : Ліра-К, 2010. – 308 с.
21. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. – К., 1995. – 268 с.
22. *Соколов А. В.* Введение в теорию социальной коммуникации : учеб. пособие / А. В. Соколов. – СПб : СПбГУП, 1996. – 320 с.
23. *Соколов А. В.* Коммуникационные потребности : учеб. пособие / А. В. Соколов. – Краснодар, 1996. – 163 с.
24. *Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : слов.-справочник / [авт.-сост. В. А. Ильганаева].* – Х. : КП «Гор. типогр.», 2009. – 391 с.
25. *Столяров Ю. Н.* Библиотека: структурно-функциональный подход / Ю. Н. Столяров. – М. : Книга, 1981. – 255 с.
26. *Філіпова Л.* Інформаційні системи в комп'ютерно-документаційній сфері : загальні методологічні підходи до наукових досліджень / Л. Філіпова // Вісник Кн. палати. – 2007. – № 10. – С. 36–38.
27. *Філіпова Л.* Система управління електронним документообігом: загальні поняття термінології, організації, технології (зарубіжний досвід) / Л. Філіпова // Вісник Кн. палати. – 2001. – № 4. – С. 15–18.
28. *Філіпова Л. Я.* Інформаційно-комунікаційні прояви ресурсного потенціалу Інтернету / Л. Я. Філіпова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 2. – С. 44–48.
29. *Швецова-Водка Г. М.* Методи документознавства / Г. М. Швецова-Водка // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 1. – С. 81–85.
30. *Швецова-Водка Г. Н.* Документ в свете ноокоммунологии : науч.-практ. пособие / Г. Н. Швецова-Водка. – М. : Информ. центр сотрудничества «Литера», 2010. – 381 с. – (Сер. «Соврем. б-ка» ; вып. 65).
31. *Шелестова А. М.* Начальна документація в інтегрованому інформаційно-комунікаційному просторі вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. наук із соціал. комунікацій : 27.00.02 / А. М. Шелестова ; Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К., 2011. – 18 с.
32. *Якимюк Ю. П.* Комунікаційна система документального забезпечення управління вищим навчальним закладом / Ю. П. Якимюк. – К. : Університет «Україна», 2011. – 191 с.